

COG344 COĞRAFYA TARİHİ VE FELSEFESİ

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Pozitivist Coğrafya

- ▶ **Livingstone: Bir Mekân Bilimi:** *Kantitatif Coğrafya: Artık Hepimiz Pozitivistiz!*
- ▶ Çok paradigmalı çağdaş coğrafyaya pratiğine geçiş
- ▶ Sancılar ve mevcut paradigmanın yetersizlikleri
- ▶ Kantitatif devrim
- ▶ Pozitivizmin coğrafyaya girişi: Schaefer
- ▶ Pozitivist mekansal bilimin kabulü: bilimsel yöntem
- ▶ Pozitivist coğrafyanın teorileri: lokasyon teorisi ve ötesi

Çağdaş Coğrafya Dönemi (1953 - günümüz):

- ▶ Çağdaş coğrafya, Amerikalı coğrafyacı Schaefer'in 1953 yılında yazdığı idiografik bölgesel coğrafya anlayışının terkedilerek coğrafyanın nomotetik gerçek bir bilim haline gelmesi yönünde yaptığı çağrı ile başlayan pozitivist kantitatif coğrafya dönemi ile başlayıp günümüze dek olan dönem kapsar.
- ▶ 60 yıllık bir geçmişe sahip olan çağdaş coğrafyayı modern coğrafyadan ayıran en önemli özellik, disiplinin 1950'lerden itibaren gelişiminde kendisini gösteren gelenek ve yaklaşımların, eşit olmayan derecelerde olsa da, halen kullanılıyor olmasıdır.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafya dönemindeki gelenek ve yaklaşımlar ya terk edilmiş ya da çağdaş versiyonlarına dönüşmüştür.
- ▶ II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan kantitatif devrimle kabuk değiştirmeye başlayan ve çağdaş dönemine giren coğrafya, 1950-60'larda *pozitivist*, 1970'lerden itibaren ise *post-pozitivist* yaklaşımların (Hümanist, Marksist, Feminist, Postmodernist, Postyapısalcı) etkisi altında kalmıştır.

- ▶ Modern dönemdekinin tersine, çoğunlukla Anglo-Amerikan okullarından doğan bu yaklaşımlar disiplinin beşeri coğrafya özelinde çok paradigmatlı bir sosyal bilim kimliği, fiziki coğrafya özelinde ise analitik bir doğa bilimi kimliği kazanmasına neden olmuştur.
- ▶ Çağdaş dönemde coğrafya bilimine gelişimine en büyük katkı, hiç kuşkusuz Amerikanlı ve İngiliz coğrafyacılarından (Hagerstrand, Christaller, Bunge, Haggett, Harvey, Cox, Relph, Tuan, Massey, Cosgrove, Dicken, Soja, Scott, Storper, Gregory, Barnes, Taylor ve Thrift) gelmiştir.
- ▶ Bu bakımdan, modern coğrafyayı domine eden Alman ve Fransız kaynaklık Kıta Avrupası hakimiyeti, çağdaş dönemde yerini Anglo-Amerikan coğrafyasına bırakmıştır.

Çağdaş coğrafya pratiğine geçiş

- ▶ Çağdaş dönemi modern dönemde ayırt eden şey, çağdaş dönemde ortaya çıkan coğrafi düşünce ve pratiklerin Batı dünyasında halen geçerli bir durum olması ve pratik edilmesidir.
- ▶ Her ne kadar modern dönemden kalma yaklaşımlar olan çevresel determinizm ve bölgeselcilik, hemen tümüyle yok olmamış olsa da, günümüz Batı coğrafya düşüncesi ve pratiğinde kendisine hiç bir şekilde yer bulamaz.
- ▶ Bu nedenle **çağdaş dönem** demek aslında, **günümüzde düşünülen ve yapılan coğrafya** demektir.
- ▶ Modern coğrafyadan çağdaş coğrafyaya geçiş süreci aslında oldukça sancılı ve devrimsel bir şekilde yaşanmıştır.
- ▶ Coğrafyanın modern dönemden çağdaş döneme geçişini hazırlayan iki önemli olgu ve olay sözkonusudur.
- ▶ Bunlardan ilki paradigmatik yetersizlik sorunu, diğeri de bununla ilişkili olarak bağlamsal ve tarihsel koşulların getirdiği sorundur.

Sancılar ve mevcut paradigmanın yetersizlikleri

- ▶ Paradigmatik yetersizlik sorunu ele alındığında 20. yüzyılın ilk yarısında özellikle de 1925-1950 döneminde tüm batı dünyasında egemen olan bölgeselcilik yaklaşımı/ritüeli, 1950'li yıllara geldiğinde birçok noktadan eleştiriye maruz kalmıştır:
- ▶ Bu eleştirilerden ilki, istisnacı olması nedeniyle genelleştirilemez olması, bu nedenle de bilimsel kabul edilmemesi.
- ▶ İkincisi, açıklayıcı değil, tasvirici olması ki bu anlamda herhangi bir kurama dayanmaması, yani teorisyiz bir yaklaşım olması.
- ▶ Üçüncüsü, uzun zamandır stabil olan kırsal, tarımsal yapısı olan bir toplumsal dünyayı açıklayabilmesi, oysa dünyanın değişmesi ve insanların önemli bir bölümünün kentsel ve dinamik olması, bu yaklaşımın bu dünyaya dair bir açıklama sunamaması.
- ▶ Dördüncüsü problem/tema odaklı değil, yer/bölge/peyzajda olan her şey ele alınıyor ancak sosyal olgu ve olayların özel olarak çalışılmıyor olmasıdır.
- ▶ Bölgesel coğrafyanın arkaik karakteri, aşırı tasvirici metodu, katologcu ve olguları toplayan ve listeleyen yapısı hiç kuşkusuz coğrafya içine güçlü bir ampirizm geleneğinin oluşmasına imkan vermişti ancak coğrafyayı zamanın anlayışına uygun bir "bilim" haline getirmemişti.

- ▶ Bu paradigmatik yetersizlik sorunu ile ilgili olan diğer bir sorun ise, Amerika'da II. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan bağlamsal ve tarihsel koşullardı.
- ▶ Bu çerçevede yaşanan en önemli olay, 1948 yılında Harvard Üniversitesi coğrafya bölümünün, "coğrafya, bir bilim değildir, bilimsel bakımdan yetersizdir ve bu nedenle de üniversite disiplini olamaz" gerekçesiyle kapatılmasıdır.
- ▶ Bu olay Amerikan coğrafyasında çok derin bir etki ve tartışma yaratarak mevcut coğrafya anlayışının sorgulanmasına yol açtı.
- ▶ 1950'lerin başında Amerika'da zamanın coğrafyası, bölgesel coğrafya idi ve bu yaklaşım tekil, eşsiz, özel olan şeylere sabitlenmiş bir bilimdi, oysa zamanın bilim anlayışına göre bilim, her yer geçerli veya genel geçer olan bilimsel yasalar/kurallar keşfetmeliydi.

- ▶ Coğrafya bunu yapmadığı için bilim olarak kabul edilemezdi.
- ▶ Ayrıca 1950'lerin dünyası kentleşmiş ve karmaşıklaşmış bir toplum ve dünya idi.
- ▶ Kırsal ve tarımsal bir yaşam biçimini ele alan bölgesel yaklaşım, bu kentleşmiş, dinamik, birçok sosyal sorunu olan yeni dünyada çözüm üretmiyor, pratik amaçlı olarak işe yaramıyordu.
- ▶ Özellikle Amerika ve İngiltere'deki genç coğrafyacılardan daha sistematik, daha bilimsel bir coğrafya inşa etme isteğindeydiler.
- ▶ İşte 1950'lerde ve 1960'larda bölgesel yaklaşıma alternatif olarak geliştirilen ve coğrafyayı "gerçek bir bilim" yapmayı hedefleyen, doğanın ve toplumun mekânsal yasa ve modellerini inşa etmeyi amaçlayan yeni coğrafya anlayışına kantitatif devrim adı verildi.
- ▶ 1950 sonrası ortaya çıkan bu Kantitatif devrimle coğrafya çağdaş dönemine girmiştir.

Kantitatif devrim

- ▶ II. Dünya Savaşı sonrası tüm bilim alanlarında güçlenmeye başlayan pozitivist yaklaşımın, genel ve evrensel arayan, açıklamaya (explanation) dayalı bakış açısı karşısında, coğrafyanın eski idiografik yöntemi koruması zorlaşmış ve sonuçta *nomotetik* (yasa koyucu) yöntem coğrafya biliminde kabul görmüştür.
- ▶ Bu yöntemde, yerler, olaylar ve olgular arasındaki benzerlikler bulunmaya ve bundan da genel hatta evrensel kurallar/yasalar üretilmeye çalışılmaktadır.
- ▶ Bu pozitivist nomotetik yaklaşımda coğrafyanın tümevarım ve tümdengelim yöntemini kullanarak evrensel mekansal yasaları bulmakla ilgilenmesi, böylece de istisnacı değil, gerçek bir bilim haline gelmesi amaçlanmıştır.

Pozitivizmin coğrafyaya girişi: Schaefer

- ▶ Pozitivizmin coğrafyaya girişi ile ilgili çok kesin bir tarih bulunmasa da, çoğu coğrafyacı Schaefer'in (1953) ünlü makalesi ile bu akımın coğrafyaya girdiğini kabul etmektedir.
- ▶ Bu yaklaşım ilk etkisini 1950'lerde Kuzey Amerika'daki Washington, Wisconsin, Iowa, Chicago, Northwestern ve Toronto (Kanada) üniversitelerinde çalışan coğrafyacıların (Garrison, McCarty, Ullman, Berry, Robinson, Morrill, Bunge, Getis vb.) çalışmalarıyla göstermiştir.
- ▶ 1960'ların orta ve sonlarına doğru bu gelişmeler Hagget ve Chorley'in Cambridge ve Bristol üniversitelerinde yaptıkları etkili yayınlar ile İngiltere'ye yayılmaya başlamıştır.
- ▶ Kıta Avrupası'nda ise, güçlü klasik coğrafi geleneğinin yerleştiği Alman ve Fransız üniversitelerinde yeni yaklaşım 1950-60'larda şiddetle ret edilirken, İsveçli coğrafyacılar Lund Üniversitesi'nde yaptıkları çalışmalarla 1950'lerden itibaren yeni akıma önemli katkı sağlamışlardır.

- ▶ Bu dönemde bir çok araştırma (özellikle ekonomik coğrafya ve şehir coğrafyası ile ilgili) pozitivist bilimin ilkeleri doğrultusunda yapılırken, bazı araştırmalar (özellikle bölgesel, tarihi ve kültürel coğrafya ile ilgili) eski ampirist-idiografik geleneğin yolunu sürdürmüşlerdir.
- ▶ Hem fiziki, hem de beşeri coğrafyacılar tarafından benimsenen bu *yeni (pozitivist) coğrafya*, insanların yeryüzünü nasıl organize ettikleri ve kullandıklarının tanımlamak için kurallar bulmaya, yasalar koymaya, teoriler inşa etmeye girişerek, coğrafyayı hem akademik hem de sosyal bakımdan saygıdeğer, işe yarayan (uygulanabilen) *gerçek bir bilim* yapmaya çalışıyordu.
- ▶ Pozitivist bilimsel yöntemi benimseyen bu coğrafyacılar, araştırmalarını istatistiksel test, matematiksel model veya daha geniş anlamda kantitatif teknikler kullanarak yaptıklarından dolayı kendilerini kantitatif coğrafyacılar olarak da adlandırmaktaydılar.
- ▶ Nitekim Kanadalı coğrafyacı Burton coğrafyada meydana gelen bu değişime *kantitatif devrim* adını vererek coğrafyada yeni bir dönemin açıldığını belirtiyordu.

Pozitivist mekansal bilimin kabulü: bilimsel yöntem

- ▶ Pozitivist mekansal bilimin en temel özelliklerinden biride, coğrafi yasa ve teorileri inşa etmek amacıyla *kantitatif yöntemleri* çok yoğun şekilde kullanmasıdır.
- ▶ Coğrafyada kantitatif tekniklerin kullanımı iki şekilde gelişme göstermiştir.
- ▶ İlki ampirik verilerin hipotezleri test etmesi şeklinde tümevarımsal yolu kullanan *istatistiksel metotlardan* oluşmaktadır. Coğrafyada en sık kullanılan istatistik analizler sırasıyla: iki değişkenli korelasyon ve regresyon, çoklu regresyon, faktör, ki-kare, varyans ve küme analizleri şeklindedir.
- ▶ İkincisi, bir takım soyut varsayımlardan formel modellerin tümdengelimsel muhakeme yoluyla türetilmesi şeklinde kullanılan *matematiksel modelleme* yöntemidir.
- ▶ Yukarıda sayılan bir çok teori ve model (lokasyon teorisi, graviti model vb.) mekansal olguların modellenmesi ile oluşturulmuştur.
- ▶ Coğrafyada istatistiksel ve matematiksel metotların kullanımı ilk kez 1950'li yılların ortalarında başlamış, 1960 ve 1970'lerde pozitivist-kantitatif coğrafya ile birlikte zirveye ulaşmış ve halen günümüz coğrafyasının en çok kullanılan teknikleri durumundadır.

Pozitivist coğrafyanın teorileri: lokasyon teorisi ve ötesi

- ▶ Pozitivist bilimsel yöntemi benimseyen coğrafyacılar, Alman iktisatçı ve coğrafyacılarının (von Thünen, Weber, Lösch, Christaller) çalışmalarından yararlanarak bu dönemde çok sayıda teori ve model ortaya koymuş olup, bu teori ve modeller halen beşeri coğrafyanın temel unsurlarını oluşturmaktadır.
- ▶ Bu temel teori ve modelleri şöyle sıralayabiliriz:
  - ▶ Lokasyon teorisi (endüstriyel lokasyon teorisi, tarımsal lokasyon teorisi),
  - ▶ merkezi yer teorisi,
  - ▶ graviti ve entrophy modeli,
  - ▶ mekansal yayılma modeli,
  - ▶ şehir içi arazi kullanım modeli (Alonso modeli),
  - ▶ şehir sistemleri,
  - ▶ şehirsal mekansal organizasyon modeli (zonal models),
  - ▶ şehirsal sosyal alan modelleri, ağ ve grafik teorisi, ulaşım modeli, vb.

- ▶ Kantitatif devrimin coğrafya bilimi üzerindeki etkisini gerçekten muazzam olmuştur.
- ▶ Nitekim Slocum tarafından 1990 yılında yapılan bir araştırmada bu etkiyi empirik kanıtları ile çok iyi göstermektedir.
- ▶ Slocum'un, 14 en önemli bilimsel akademik coğrafya dergisini incelendiği bu araştırmaya göre, 1956 yılında yayımlanan fiziki coğrafya makalelerinin hiçbirisi, beşeri makalelerin ise sadece %3.5'i kantitatif yöntem kullanırken, bu oran 1986'da fiziki coğrafya makalelerinde %65'e, beşeri coğrafya makalelerinde ise %50'ye yükselmiştir.
- ▶ Gerçekten de kantitatif devrile birlikte fiziki coğrafya neredeyse tümüyle pozitivist paradigmanın etkisi altında kalarak gelişimini sürdürmüştür.
- ▶ Beşeri coğrafyada kantitatif pozitivist yaklaşımın etkisi ise halen önemli ölçüde devam etmektedir.

- ▶ Gerçekten de pozitivist coğrafyaya yapılan tüm eleştirilere rağmen, günümüzde halen çok sayıda araştırmamanın kantitatif mekansal bilim paradigmasını kullanarak araştırmalarını yaptığı görülmektedir.
- ▶ Çok genel bir tespitle eğer bir coğrafyacı teori ve modellerden konuşuyorsa, kurduğu hipotezleri istatiksel olarak test ediyorsa ve coğrafya biliminin topluma faydalı, uygulanabilir, somut sonuçlar üretmesi gerektiğini ifade ediyorsa, bu tür coğrafyacılar pozitivist kantitatif coğrafyacılardır.
- ▶ Sonuç olarak, çok sayıda coğrafyacı 1950-1960'larda (şüphesiz daha sonrada) pozitivist kantitatif bilimsel yöntemi kabul ederek coğrafyayı tasviri-idiografik bir bilimden, yasa-kural koyan, model ve teoriler oluşturup bunları istatiksel olarak test eden, açıklamalı ampirik-analitik bir mekan bilimi haline getirmiştir.